

Village and Development

Vol. 28, No. 112, Winter 2026

Research Paper

The Impact of Border Markets on the Development of Border Regions (Case Study: The Milak and Mirjaveh Border Markets, Sistan and Baluchestan Province, Iran)

*M. Samian*¹ , *M. Esfandiari*²

Received: 3 August, 2025 **Revised:** 13 December, 2025 **Accepted:** 15 December, 2025

Abstract

Introduction

The establishment of border markets is among the most recognized methods for developing border regions. Considering the importance of trade and commerce as the engine of economic growth, border markets are institutions whose optimal performance lays the groundwork for spatial balance, increased distributive justice, and inter-regional development.

Materials and Methods

This study was conducted with the aim of investigating the effects of border markets on the development of border regions. In terms of objective, it is an applied research; regarding the ability to control variables, it is a field study; and concerning its nature, it is a descriptive-survey research. In essence, the present study is descriptive research of an exploratory and confirmatory nature. The statistical population of the study consists of households in the areas covered by border markets (within a 20-kilometer radius of the markets), who were selected based on an assigned random sampling method and systematically. Accordingly,

1. Postdoctoral Researcher, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

2. Corresponding Author and Associate Professor, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran. (m.esfandiari@eco.usb.ac.ir)

DOI: 10.30490/rvt.2025.367487.1685

227 households from the vicinity of the Milak border market and 173 households from the vicinity of the Mirjaveh border market were selected.

Results and Discussion

The results of exploratory factor analysis revealed that four key factors (political-security, economic, socio-cultural, and spatial-physical) significantly affect the impact of border markets on the development of border regions in the two studied markets. Furthermore, the results of the first-order confirmatory factor analysis confirmed the theoretical model of the research. Additionally, the results of the second-order confirmatory factor analysis indicated that among the second-order factor loadings, the political-security construct (0.89) had the greatest impact, followed in descending order by the economic construct (0.49), the socio-cultural construct (0.38), and the spatial-physical construct (0.33) on the main construct (the effects of border markets on border region development).

Conclusions

Based on the research findings, it was determined that the primary impact of border markets on the development of border regions has been in the political and particularly security domains, with limited effect observed in other areas, especially the economic and social factors of these regions. Therefore, it is recommended that to enhance the influence of border markets, greater permission for commercial activities be granted to the local population, and special legal privileges be established to support their trade and commercial endeavors.

Keywords: Border Markets, Border Region Development, Rural Development, Milak and Mirjaveh, Sistan and Baluchestan.

روستا و توسعه

سال ۲۸، شماره ۱۱۲، زمستان ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی

(مورد مطالعه: بازارچه مرزی میلک و میرجاوه، استان سیستان و بلوچستان)

مسعود سامیان^۱ ID، مرضیه اسفندیاری^۲ ID

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۵/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۹/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۲۴

چکیده

ایجاد بازارچه‌های مرزی از شناخته‌ترین روش‌های توسعه مناطق مرزنشین است. با توجه به اهمیت تجارت و بازرگانی به‌عنوان موتور محرکه رشد اقتصادی، بازارچه‌های مرزی نهادهایی هستند که عملکرد مطلوب آن‌ها زمینه‌ساز تعادل بخشی فضایی و افزایش عدالت توزیعی و توسعه بین مناطق می‌شود. بنابراین، این تحقیق با هدف بررسی اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی انجام شد. تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی، از نظر امکان کنترل متغیرها از نوع میدانی و از لحاظ ماهیت از نوع تحقیقات توصیفی - پیمایشی است. درواقع مطالعه حاضر، پژوهشی توصیفی از نوع اکتشافی و تأییدی است. جامعه آماری تحقیق، خانوارهای مناطق تحت پوشش بازارچه‌های مرزی (محدوده ۲۰ کیلومتری بازارچه) هستند. انتخاب نمونه براساس روش نمونه‌گیری تصادفی انتسابی و به روش نظام‌مند صورت گرفت و ۲۲۷ خانوار از محدوده بازارچه میلک و ۱۷۳ خانوار از محدوده بازارچه مرزی میرجاوه انتخاب شدند. نتایج حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد که چهار عامل کلیدی (سیاسی و امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، و فضایی و کالبدی)

۱- پژوهشگر پسا دکتری، گروه علوم اقتصادی، دانشکده اقتصاد و علوم اداری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

۲- نویسنده مسئول و دانشیار گروه علوم اقتصادی، دانشکده اقتصاد و علوم اداری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
(m.esfandiari@eco.usb.ac.ir)

DOI: 10.30490/rvt.2025.367487.1685

به‌عنوان اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی در دو بازارچه مورد بررسی تأثیرگذار است. نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول نیز مدل نظری تحقیق را تأیید نمود. همچنین نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم نشان داد که در بین بارهای عاملی مرتبه دوم، سازه سیاسی و امنیتی (۰/۸۹) بیشترین تأثیر، و سپس به ترتیب سازه اقتصادی (۰/۴۹)، سازه اجتماعی و فرهنگی (۰/۳۸)، و سازه فضایی و کالبدی (۰/۳۳) کمترین تأثیر را روی سازه اصلی دارند. بر مبنای یافته‌های تحقیق، بازارچه‌های مرزی بیشترین تأثیری که در توسعه مناطق مرزی داشته‌اند در خصوص مسائل سیاسی و به‌خصوص امنیتی بوده و در سایر حوزه‌ها و به‌طور مشخص عوامل اقتصادی و اجتماعی تأثیر چندانی نداشته است. بنابراین پیشنهاد می‌شود برای افزایش تأثیر بازارچه‌های مرزی، به مردم بومی اجازه فعالیت تجاری بیشتری داده شود و امتیازات قانونی ویژه‌ای برای حمایت از دادوستد و فعالیت تجاری آنان در نظر گرفته شود.

کلید واژه‌ها: بازارچه‌های مرزی، توسعه مناطق مرزی، توسعه روستایی، میلک و میرجاوه، سیستان و بلوچستان.

مقدمه

در دنیای ناشناخته امروز، مناطق شهری و روستایی با مسائل و چالش‌های زیادی روبرو هستند و این چالش‌ها با پیشرفت بشری و در طی این سال‌ها همواره وجود داشته و بخش زیادی از آن‌ها حل نشده باقی مانده است (Termos & Yorke-Smith, 2022). این چالش‌ها و مسائل شهری و روستایی در صورت تداوم در آینده و عدم رفع آن‌ها به‌عنوان یک بحران کلان آمایش و توسعه شهری و روستایی، کشورها را با بحران روبرو خواهد نمود (Friend & Thinphanga, 2018). محققان نیز در طول سال‌ها دریافته‌اند که شناسایی چالش‌ها و مسائل شهری و روستایی در آینده برای بهبود روند توسعه مهم هستند (Jafarloo et al., 2025).

شناسایی بحران‌های پیش روی توسعه شهری و روستایی کشورها در افق چشم‌انداز آتی و بلندمدت و ارائه سناریوهای آینده‌نگر برای کاهش و یا رفع احتمالی این بحران و مسائل کلان، می‌تواند از وقوع بیشتر این مسائل و چالش‌های پیش رو جلوگیری کند (Miles & Shipway, 2020). این مسائل و مشکلات با تشدید و ظهور مسائل جدی دیگر در آینده دورتر، می‌توانند منشاء بسیاری از چالش‌ها و بحران‌های آینده کشورها شوند (Jafarloo et al., 2025)، و توسعه سرزمین را با فشارها و مسائل اقتصادی و اجتماعی مرتبط روبرو نمایند که در صورت عدم توجه به آن، آینده شهرها، روستاها و یا کل کشور به سمت ناپایداری سوق می‌یابد (Mueller et al., 2021).

در حال حاضر نابرابری‌های فضایی و منطقه‌ای اثری دوگانه بر مسیر توسعه کشورها دارد؛ از یک سو به گسترش دامنه فقر در مناطق کم‌برخوردار می‌انجامد و از سوی دیگر، شکل جدیدی از نابرابری، ناپایداری، قطبی شدن و ناهمگونی در توسعه و همچنین نافرگیری اجتماعی از حیث خدمات و امکانات در مناطق شهری و روستایی کم‌برخوردار را دامن می‌زند. در دهه‌های اخیر، موضوع ارتباط میان مناطق کم‌برخوردار و توسعه‌یافته، رویکردها و مراحل متفاوتی را به خود دیده است (Anbari & Khaksari Renani, 2025).

منطقه مرزی عبارت است از فضای جغرافیایی بلافصل خطوط مرزی با وسعت‌های متفاوت که تحت تأثیر مستقیم مرزها قرار می‌گیرند (Bahramijaf et al., 2021). شهرهای مرزی که جزء مناطق مرزی هستند، عبارتند از فضاهای شهری که از طرف دیگر به مرزهای بین‌المللی منتهی شوند (Mousavi & Zangiabadi, 2013). به بیان دیگر، شهر مرزی، شهری است که در منطقه مرزی قرار داشته و شعاع عملکرد و نفوذش به فراسوی مرزها متناسب با بسته یا باز بودن مرزها کشیده می‌شود. یکی از مهمترین ویژگی‌های دولت و ملت‌های توسعه‌نیافته، نابرابری‌های فضایی و رفاه اجتماعی است، این نابرابری‌های ناحیه‌ای می‌تواند به بی‌ثباتی سیاسی - امنیتی انجامیده و بستری برای تکوین نواحی بحرانی مهیا سازند (Bahramijaf et al., 2021).

توسعه مناطق مرزی مستلزم درک پیچیدگی‌های فضایی، کالبدی، تعادل منطقه‌ای و ابعاد متنوع دخیل در این مناطق است؛ چراکه تأکید مفرط بر مقوله تمرکز در برنامه‌ریزی توسعه‌ای یا فضایی باعث عدم تعادل منطقه‌ای - فضایی و در نتیجه پیدایش مناطق مرکزی و پیرامونی می‌شود (Mirlotfi et al., 2016). جمهوری اسلامی ایران دارای ۱۵ کشور همسایه بوده و از این رو دارای مرزهای مشترک طولانی با همسایگان است. از میان ۳۱ استان کشور، ۱۶ استان جزء استان‌های مرزی محسوب می‌شوند که حدود ۴۵ درصد از جمعیت کل کشور را به خود اختصاص داده‌اند (Janparvar et al., 2021).

بنابراین دغدغه بسیاری از صاحب‌نظران علوم مختلف و سیاست‌مداران، توجه به نواحی مرزی و حل معضلات و مشکلات ساکنان این مناطق شده است. بر همین اساس، این امر از اهمیت وافر برخوردار است تا مناطق محروم و دورافتاده بتوانند از حقوق توسعه‌یافتگی بهره‌مند شوند (Taleb & Anbari, 2008). در همین راستا، یکی از راهکارهای اساسی در تحول و پویایی اقتصادی - اجتماعی این مناطق، احداث بازارچه‌های مرزی است که به صورت نسبی از پیامدهای مثبت فراوانی برخوردار بوده و توسعه این مناطق را به دنبال دارد (Moradi & Ilanloo, 2022). بنابراین با توجه به نقش و

اهمیت بازارچه‌های مرزی، این پژوهش به دنبال بررسی اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی است.

مطالعه درباره نابرابری فضایی، به‌ویژه نابرابری‌ها و شکاف‌های شهری - روستایی، در ادبیات توسعه جایگاه مهمی دارند. مطالعات صورت گرفته در ایران بیانگر این است که مواهب توسعه‌ای، منابع و امکانات بیشتر در مناطق مرکزی متمرکز است (Rostamalizadeh & Noubakht, 2023) و مناطق مرزی به‌ویژه مناطق جنوب شرقی و غرب کشور از سطح توسعه‌یافتگی کمتری برخوردارند و بالاترین میزان بیکاری و مهاجرفرستی را دارند (Anbari & Khaksari Renani, 2025).

ایجاد بازارچه‌های مرزی را می‌توان در راستای گسترش همکاری‌های منطقه‌ای تلقی کرده و به‌عنوان بخشی از یک راه‌حل اقتصادی برای کاهش بحران‌های منطقه‌ای، ایجادکننده ثبات در مناطق مرزی و گسترش فعالیت‌های تولیدی و تجاری محسوب کرد و به این طریق می‌توان رفاه حاصل از تجارت را در نواحی که از محرومیت مضاعف نسبت به سایر کشور برخوردارند، فراهم نمود. این بازارچه‌ها می‌توانند باعث توسعه مناطق مرزی در زمینه‌هایی مانند ساخت و ساز جاده‌ای، شبکه حمل و نقل، راه‌آهن، بهبود کیفیت مسکن، افزایش زیرساخت‌های شهری و روستایی و همچنین احساس امنیت شغلی در بازارچه مرزی و افزایش همکاری‌های بین دو منطقه مرزی شوند (Anbari & Khaksari Renani, 2025).

به‌طور کلی، بازارچه‌های مرزی با اهدافی همچون ایجاد زمینه‌های اشتغال، تأمین نیازهای کالایی مردم مناطق مرزی، کاهش قاچاق، تثبیت جمعیت مرزنشینان در نواحی مرزی و افزون‌سازی ضریب امنیت ملی در نقاط استراتژیک، رونق بخشیدن به اقتصاد مناطق مرزنشینان، وقوف بر امکانات بالقوه تجاری کشورهای همسایه و گشودن باب مراودات تجاری با کشورهای همسایه پدید آمدند (Esfaram et al., 2019).

ایجاد بازارچه‌های مرزی می‌تواند به‌عنوان دروازه‌های اقتصادی عمل کرده و محرک خوبی برای افزایش مبادلات رسمی، شکوفایی مزیت‌های نسبی و گسترش همکاری‌ها و توسعه بازارهای بین منطقه‌ای، تثبیت قیمت‌ها، جهت‌دهی سودهای تجاری، افزایش اشتغال و رفاه برای جامعه مرزنشینان باشد (Mohammadi, 2022). افزایش تجارت در مرز با فاصله‌گیری از انسداد مرز به سمت مرزهای باز به شدت چهره مناطق مرزی را دگرگون می‌سازد. این بازارچه‌ها، خلاء اقتصادی موجود در محدوده مرزها را جبران و از خالی شدن مناطق مسکونی حاشیه مرزها جلوگیری می‌کنند. همچنین با پخش منافع توسعه به مناطق پیرامون، زمینه‌ساز توسعه اقتصادی و اجتماعی آن‌ها

می‌شوند (Pál, 2011). هم‌گرایی و همسویی کشورها در مرزها، روابط چندجانبه و متقابل، و دستیابی به رشد اقتصادی و پیشرفت را تسهیل می‌کند. هم‌گرایی و یکپارچگی که تحت تأثیر مدیریت اقتصادی کشورها تغییر می‌کند، برای توسعه پایدار سرزمینی - که بر راحتی محیط زندگی، رفاه و آسایش و امنیت کشور تأثیر دارد - مناسب است و باعث احیای اقتصاد منطقه و استفاده مؤثر از منابع و شکل‌گیری مزیت رقابت منطقه‌ای می‌شود (Hazuda et al., 2016). برخی از مطالعات انجام شده در این زمینه در ادامه بررسی می‌شود.

طیبنیا و منوچهری (Tayebnia & Manoochehri, 2016) در مطالعه‌ای با عنوان نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اجتماعی و اقتصادی نواحی روستایی (روستاهای بخش خاو و میرآباد شهرستان مریوان) به این نتیجه رسیدند که بازارچه توانسته است تأثیرگذاری مطلوبی بر افزایش امنیت، کاهش قاچاق و درآمدهای آن و امنیت شغلی روستاییان داشته باشد. اسفرم و همکاران (Esfaram et al., 2019) در پژوهشی با عنوان بررسی اثر بازارچه‌های مرزی در کیفیت زندگی مناطق روستایی (بازارچه مرزی تمرچین پیرانشهر) به این نتیجه رسیدند که کیفیت آموزش، کیفیت اوقات فراغت، کیفیت سلامت و بهداشت پایین‌تر از حد متوسط است، بدین معنی که بازارچه مرزی تأثیری روی ارتقای این مؤلفه‌های کیفیت زندگی نداشته است. اما کیفیت زیرساخت‌ها، اشتغال و درآمد و کیفیت محیط مسکونی در حد متوسط ارزیابی شده است و نشان می‌دهد که بازارچه مرزی تا حدودی روی این مؤلفه‌ها تأثیر گذاشته است.

جان‌پرور و همکاران (Janparvar et al., 2021) در پژوهشی با عنوان فراتحلیل کیفی روش و نتایج پژوهش‌های مرتبط با بازارچه‌های مرزی در ایران نشان دادند که عوامل گردشگری، توسعه اقتصادی - اجتماعی، اقتصادی - کالبدی، سیاسی - امنیتی، توسعه پایدار منطقه‌ای، استفاده از شاخص‌های ترکیبی، نقطه قوت پژوهش‌های مورد بررسی است. بهرامی جاف و همکاران (Bahramijaf et al., 2021) در مطالعه‌ای با هدف تحلیل کارکرد بازارچه مرزی در توسعه مناطق مرزی به این نتیجه رسیدند که بازارچه مرزی تأثیرگذاری چندانی بر فرایند توسعه در منطقه مورد مطالعه نداشته است.

محمدی (Mohammadi, 2022) در تحقیقی با تحلیل عوامل مؤثر بر عملکرد نامطلوب بازارچه‌های مرزی در عدم توسعه اقتصادی - اجتماعی روستاهای پیرامون مرز باشماق به این نتیجه رسید که عامل مکان‌گزینی نامناسب دارای بیشترین تأثیر مستقیم، عامل نارسایی‌های مدیریتی دارای بیشترین تأثیر غیر مستقیم و درمجموع عامل نارسایی‌های مدیریتی بیشترین تأثیر را بر عملکرد

نامطلوب بازارچه‌ها دارد. مرادی و ایلانلو (Moradi & Ilanloo, 2022) در پژوهشی به ارزیابی اثرات اقتصادی و اجتماعی احداث بازارچه‌های مرزی و نقش آن در توسعه نواحی شهری پرداختند. نتایج این تحقیق نشان داد که احداث بازارچه بیشترین تأثیر را در کاهش قاچاق، افزایش فروشگاه و مغازه، احداث هتل و رستوران، جذب گردشگر، افزایش پایانه‌های مسافری، افزایش مشاغل خدماتی، افزایش بانک و شرکت بیمه، درآمد، بکارگیری افراد بومی و کاهش مهاجرت داشته است. بر اساس نتایج به دست آمده، بازارچه بیشترین تأثیر را روی مؤلفه اقتصادی و کمترین را بر مؤلفه زیربنایی داشته است.

عنبری و خاکساری رنانی (Anbari & Khaksari Renani, 2025) در مطالعه‌ای با عنوان بررسی ارتباط نابرابری‌های فضایی و ناپایداری توسعه در ایران به این نتیجه رسیدند که هرچا پیوندهای شهری - روستایی برقرار و تقویت شده، نابرابری‌های منطقه‌ای و شهری - روستایی کاهش یافته است. وانگ (Wang, 2013) در پژوهشی به مقایسه تغییرات بین شهرداری‌ها، قبل و بعد از ایجاد منطقه ویژه اقتصادی پرداخت و به این نتیجه رسید که سرمایه‌گذاری انبوه در اهداف شهرداری و افزایش دستمزد برای کارگران بیش از افزایش در هزینه‌های زندگی محلی بوده است.

لیوچک و اوستینوویچ (Lewczuk & Ustinovichius, 2015) در تحقیقی عوامل تحرک‌زا در توسعه مناطق مرزی لهستان را شناسایی کرد و به ارائه یک برنامه استراتژیک آینده و توسعه چندبخشی در نواحی مرزی پرداخت. ویلسون (Wilson, 2015) در بررسی تحولات اقتصادی در بین مناطق مرزی ایالات متحده و مکزیک به این نتیجه رسید که فقط با نهادهای قوی در مناطق مرزی می‌توان هم مرز جوامع را به صورت یکپارچه و قوی نگه داشت و هم اینکه می‌توان از آن برای انجام مبادلات و فعالیت‌های اقتصادی استفاده کرد. این تحقیق نشان داد که قانون‌گذاری و برنامه‌ریزی برای مرز، نیاز به پشتیبانی و تلاش‌های قوی و مداوم مالی دارد.

چن و همکاران (Chen et al., 2017) در مطالعه‌ای به بررسی وضعیت توسعه شهر لهاسا (مناطق مرزی چین) پرداخت و نشان داد که توسعه لهاسا از سال ۲۰۰۵ به دلیل وجود سازوکار بازار مرزی و وجود گردشگران و مسافران است.

ژو و همکاران (Xu et al., 2018) در تحقیقی با عنوان توسعه گردشگری و مرزهای محلی در روستاهای باستانی در چین به بررسی اثرات توسعه توریسم در روستاهای مرزی پرداختند و نشان دادند که توسعه توریسم در مناطق مرزی چشم‌اندازهای جدیدی را ایجاد می‌کند که به تقویت جوامع محلی می‌انجامد. بسبوغا (Basboga, 2020) پژوهشی با هدف برآورد اثرات باز شدن مرزها و شدت

همکاری فرامرزی بر رشد منطقه‌ای در سراسر مناطق مرزی اروپا انجام داد. نتایج نشان داد که باز شدن مرزهای ملی برای رفت و آمد آزاد مردم با افزایش ۲/۷ درصدی ارزش افزوده ناخالص منطقه‌ای سرانه برای مناطق مرزی اروپا همراه است.

شهریار (Shahriar, 2021) در تحقیقی به بررسی مسائل مرزی هند و بنگلادش پرداخت و به این نتیجه رسید که تبدیل خط مرزی دو کشور به خط آتش و انسداد شدید آن موجب از بین رفتن فرصت مهم توسعه اقتصادی برای مرزنشینان دو کشور شده و فرصت تبادلات تجاری مرزی از بین رفته که در نتیجه فقر و مهاجرت مرزنشینان و تضادهای اجتماعی افزایش یافته است.

بررسی مطالعات داخلی و خارجی مرتبط با موضوع نشان دهنده طیف متنوعی از نتایج، رویکردها و تمرکز پژوهش‌ها بر ارزیابی نقش بازارچه‌ها و مناطق مرزی در توسعه است. بر اساس بررسی صورت گرفته، بیشتر مطالعات داخلی بر مناطق مرزی غرب کشور متمرکز بوده‌اند. منطقه راهبردی سیستان و بلوچستان با مرزهای طولانی با افغانستان و پاکستان و سطح محرومیت بالا، از نظر مطالعاتی مغفول واقع شده است. این پژوهش با انتخاب دو بازارچه شاخص میلک (مرز با افغانستان) و میرجاوه (مرز با پاکستان)، به بررسی الگویی منحصربه‌فرد می‌پردازد که در آن چالش‌های امنیتی، قاچاق و توسعه نیافتگی در شدیدترین حالت خود قرار دارند. یافته‌های این پژوهش می‌تواند الگویی برای سایر مناطق مرزی مشابه در کشور باشد. این پژوهش از یک سو، یافته‌های کیفی و پراکنده پیشین را در یک چارچوب کمی منسجم یکپارچه می‌سازد و از سوی دیگر، واقعیت پنهان اولویت امنیت بر توسعه در مناطق مرزی کشور را عیان می‌سازد. بنابراین، این تحقیق با هدف بررسی اثرات بازارچه‌های مرزی (بازارچه مرزی میلک و میرجاوه در استان سیستان و بلوچستان) بر توسعه مناطق مرزی انجام شد.

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از لحاظ هدف کاربردی، از نظر امکان کنترل متغیرها از نوع میدانی، از لحاظ ماهیت از نوع تحقیقات توصیفی - پیمایشی است. درواقع پژوهش حاضر، پژوهشی توصیفی از نوع اکتشافی و تأییدی است. جامعه آماری پژوهش حاضر را خانوارهای مناطق تحت پوشش بازارچه‌های مرزی (محدوده ۲۰ کیلومتری بازارچه) تشکیل می‌دهند. بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی انتسابی و به روش سیستماتیک، ۲۲۷ خانوار از محدوده بازارچه میلک و ۱۷۳ خانوار از محدوده بازارچه مرزی میرجاوه به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شدند. به منظور بررسی تأثیر بازارچه مرزی میلک و

میرجاوه بر مناطق تحت پوشش، شهرها و روستاهای مورد مطالعه از چهار شهرستان زهک، هیرمند، هامون و میرجاوه انتخاب شد (جدول ۱).

جدول ۱. مناطق مورد بررسی در حوزه بازارچه مرزی میلک و میرجاوه

مناطق روستایی	مناطق شهری
روستای ژالغای	شهر زهک
روستای شهرک کهک (زهک کهک)	شهر دوست محمد
روستای محمد شاه کرم	شهر ادیمی
روستای میلک	شهر علی اکبر
روستای سنجرانی	شهر محمدآباد
روستای شهرک گلخانی	شهر میرجاوه
روستای ابراهیم آباد	شهر ریگ ملک
روستای اسلام آباد	شهر لادیز
روستای ۲۲ بهمن	
روستای سیاه خاک	
روستای انده	

تحقیق حاضر با هدف بررسی اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی در دو مرحله طراحی و اجرا شده است. در مرحله نخست از طریق بررسی منابع موجود، پژوهش‌های مرتبط با هریک از مؤلفه‌های اصلی پژوهش شناسایی شد و با بررسی دقیق آن‌ها، پرسش‌های متناسب با هر مؤلفه طراحی شد. سپس در مرحله دوم، به منظور کسب اطمینان از برخورداری توانمندی مؤلفه‌های استخراج شده - در مرحله قبل - برای سنجش اهداف پژوهش، مؤلفه‌های مستخرج در قالب یک پرسش‌نامه توسط خبرگان دوباره ارزیابی شد. بدین منظور، برای اطمینان از روایی ابزار پژوهش، نظرهای برخی از کارشناسان خبره دریافت و روایی محتوایی و صوری پرسش‌نامه ارزیابی و تأیید شد. پایایی پرسش‌نامه نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ بررسی شد و مقدار آن برابر با ۰/۸۶ به دست آمد که بیانگر پایایی بالا و مطلوب ابزار پژوهش است (جدول ۲).

جدول ۲. مقدار ضریب آلفای کرونباخ پرسش‌نامه تحقیق

اثرات بازارچه‌های مرزی	آلفای کرونباخ
اقتصادی	۰/۸۹
اجتماعی و فرهنگی	۰/۸۵
سیاسی و امنیتی	۰/۸۶
فضایی و کالبدی	۰/۸۲
مجموع	۰/۸۶

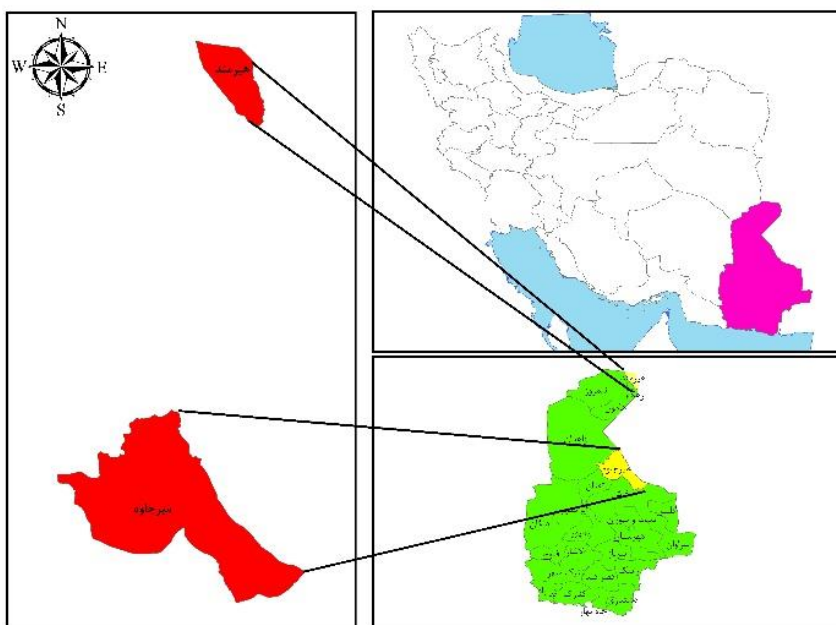
مأخذ: یافته‌های پژوهش

پرسش‌نامه تحقیق دارای پاسخ‌های بسته بود که در چارچوب طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای از اعداد ۱ تا ۵ نمره‌گذاری شد. بنابراین، در مرحله دوم با هدف اطمینان از صحت فرایند مرحله اول و مشاهده تغییرات، بدون هیچ‌گونه تقسیم‌بندی اولیه برای عامل‌های مستخرج از گام اول، تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد. لازم به ذکر است که در تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد؛ بدین معنی که ابتدا از طریق تحلیل عاملی اکتشافی، مؤلفه‌های اصلی پژوهش شناسایی شد. سپس با بهره‌گیری از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول، معنی‌داری رابطه میان متغیرهای پنهان و گویه‌ها آزمون شد. در ادامه با استفاده از تحلیل عاملی مرتبه دوم، رتبه‌بندی این متغیرها بر اساس میزان تأثیر آن‌ها در تشکیل و تبیین سازه اصلی (اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی) مورد بررسی قرار گرفت. برای آزمون برازش مدل از شاخص‌هایی همچون شاخص برازش افزایشی، شاخص برازش تطبیقی، شاخص نیکوئی برازش و شاخص ریشه میانگین مربعات خطای برآورد استفاده شد.

در این پژوهش برای تعیین زمینه‌های (عوامل و ابعاد) تأثیر بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. در تحلیل عاملی اکتشافی، هدف کشف ساختار پنهان و ابعاد اصلی درون داده‌ها بدون پیش‌فرض نظری مشخص است. سپس برای سنجش مدل نظری به دست آمده و عامل‌های استخراج شده در مرحله قبل، از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول استفاده شد. در نهایت به‌منظور تعیین نقش و میزان تأثیر هر عامل در تبیین سازه اصلی (تأثیر بازارچه‌های مرزی در توسعه مناطق مرزی) از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم بهره گرفته شد.

منطقه مورد مطالعه

گذرگاه مرزی میلک از گذرگاه‌های مهم مرزی بین ایران و افغانستان در محدوده شهرستان هیرمند ایران است که از شمال تا شرق با مرز افغانستان همسایه است. این گذرگاه در فاصله ۱۶۲ کیلومتری شمال زاهدان در جوار روستای میلک و در نزدیکی شهر مرزی زرنج مرکز ولایت نیمروز افغانستان قرار دارد. پل ابریشم تنها راه ارتباطی شهر زرنج افغانستان با مرز میلک ایران است که نیمی از این پل قلمرو ایران و نیمی از آن قلمرو افغانستان به شمار می‌آید. پل بزرگ ابریشم بر روی رودخانه هیرمند در مجاورت روستای میلک قرار دارد. این پل از گذرگاه‌های مهم مرزی ایران و افغانستان است. گذرگاه مرزی میرجاوه مهمترین گذرگاه مرزی بین ایران و پاکستان است و در ۱۲ کیلومتری شهر میرجاوه و مجاورت شهرک تفتان پاکستان و ۸۹ کیلومتری جنوب شرق زاهدان قرار دارد (شکل ۱). این گذرگاه از طریق راه‌آهن، ایران را به پاکستان و شبه‌قاره هند متصل می‌کند.

شکل ۱. موقعیت بازارچه مرزی میلک و میرجاوه

نتایج و بحث

بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه مورد مطالعه در محدوده بازارچه مرزی میلک نشان داد که دامنه سنی ۱۳/۴ درصد افراد پاسخ‌گو کمتر از ۳۰ سال، ۵۲/۲ درصد بین ۳۰ تا ۵۰ سال و ۳۴/۴ درصد نیز بیشتر از ۵۰ سال سن است. از نظر وضعیت شغلی نیز ۱۷/۹ درصد کشاورز، ۱۹/۴ درصد کارگر، ۳۵/۸ درصد دارای شغل آزاد، ۳ درصد بازنشسته، ۱۱/۹ درصد کارمند و ۱۲ درصد بیکار بوده‌اند. بررسی نمونه مورد مطالعه بر اساس سطح تحصیلات نیز نشان داد که ۹/۵ درصد آنان بی‌سواد، ۱۸/۹ درصد دارای تحصیلات ابتدایی و یا در حد خواندن و نوشتن، ۳۴/۳ درصد سیکل، ۲۳/۹ درصد دیپلم و ۱۳/۴ درصد نیز دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. همچنین بررسی میزان درآمد ماهیانه کل خانوار در محدوده بازارچه مرزی میلک نشان می‌دهد که ۴۶/۳ درصد نمونه مورد مطالعه دارای درآمد ماهیانه کمتر از ۵ میلیون تومان، ۳۸/۸ درصد درآمدی ماهیانه بین ۵ تا ۷ میلیون تومان و تنها ۱۴/۹ درصد درآمد بالای ۷ میلیون تومان در ماه دارند. بررسی بعد خانوار نیز نشان داد که ۲۸/۴ درصد نمونه مورد مطالعه کمتر از ۵ نفر، ۵۸/۲ درصد بین ۵ تا ۷ نفر و ۱۳/۴ درصد نیز دارای بعد خانوار بیش از ۷ نفر هستند.

بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه مورد مطالعه در محدوده بازارچه مرزی میرجاوه نیز حاکی از آن است که حدود ۱۳/۳ درصد پاسخ‌گویان در دامنه سنی کمتر از ۳۰ سال، ۴۵ درصد بین ۳۰ تا ۵۰ سال و ۴۱/۷ درصد نیز بیشتر از ۵۰ سال سن داشته‌اند. بررسی وضعیت شغلی افراد پاسخ‌گو نیز مبین آن است که در حوزه بازارچه مرزی میرجاوه شغل حدود ۳۴/۹ درصد کشاورز و دامدار، ۲۸/۴ درصد کارگر، ۱۵/۱ درصد دارای شغل آزاد، ۱/۶ درصد بازنشسته، ۴/۹ درصد کارمند و ۱۵/۱ درصد نیز بیکار بوده‌اند. همچنین ارزیابی نمونه از نظر تحصیلات نشان داد که ۱۰ درصد آنان بی‌سواد، ۳۱/۶ درصد دارای تحصیلات ابتدایی و یا در حد خواندن و نوشتن، ۳۵/۲ درصد سیکل، ۲۰ درصد دیپلم و ۳/۲ درصد جامعه مورد مطالعه نیز دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. بررسی وضعیت درآمدی پاسخ‌گوین در محدوده بازارچه مرزی میرجاوه نیز نشان داد که حدود ۴۶/۶ درصد جامعه مورد مطالعه دارای درآمد ماهیانه کمتر از ۵ میلیون تومان در ماه، ۳۸/۳ درصد درآمدی ماهیانه بین ۵ تا ۷ میلیون تومان و ۱۵/۱ درصد دارای درآمد بالای ۷ میلیون تومان در ماه هستند. بررسی وضعیت پاسخ‌گویان از نظر تعداد فرزندان نیز نشان داد که ۳۰/۱ درصد آنان دارای کمتر از ۳ فرزند، ۶۳/۳ درصد دارای ۳ تا ۵ فرزند و ۶/۶ درصد نیز صاحب بیش از ۵ فرزند در زمان انجام مطالعه بودند.

شناسایی اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی^۱

نتیجه آزمون بارتلت و آماره KMO در جدول ۳ ارائه شده است. لازم به ذکر است که اگر مقدار آماره KMO بالاتر از ۰/۵ باشد، می‌توان با اطمینان از تحلیل عاملی استفاده کرد. بر اساس نتایج، این ضریب در مطالعه حاضر برابر ۰/۸۸۲ به دست آمده که در دامنه مطلوب قرار دارد. همچنین آزمون بارتلت نیز در سطح ۱ درصد معنی‌دار می‌باشد. این نتایج بیانگر آن است که داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب هستند.

جدول ۳. نتیجه آزمون بارتلت و آماره KMO

آزمون	مقدار
آماره KMO	۰/۸۸۲
آزمون بارتلت	۱۱۵۷۳/۸۶۱
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش

پس از اطمینان از مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی، از چرخش وریماکس برای دستیابی به عامل‌های معنی‌دار استفاده شده است. عوامل استخراج شده در جدول ۴ آمده است. این عوامل مجموعاً ۶۳/۸۴ درصد واریانس مربوط به متغیرهای مؤثر بر توسعه مناطق مرزی را تبیین می‌کنند. به عبارت ساده‌تر، بازارچه‌های مرزی در قالب چهار عامل شناسایی شده می‌تواند ۶۳/۸۴ توسعه مناطق مرزی را تبیین نماید. لازم به توضیح است از مجموع متغیرهای مورد بررسی، تعداد ۸ متغیر به دلیل پایین بودن بار عاملی از فرایند تحلیل عاملی حذف شده‌اند.

جدول ۴. عامل‌های استخراج شده همراه با مقادیر ویژه، واریانس و درصد تجمعی

نام عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
سیاسی و امنیتی	۷/۴۳	۲۳/۶۲	۲۳/۶۲
اقتصادی	۶/۱۹	۱۷/۴۶	۴۱/۰۸
اجتماعی و فرهنگی	۴/۱۷	۱۲/۴۲	۵۳/۵
فضایی و کالبدی	۳/۷۳	۱۰/۳۴	۶۳/۸۴

مأخذ: یافته‌های پژوهش

1. Exploratory factor analysis (EFA)

جدول ۵ نشان دهنده آثار بازارچه‌های مرزی در قالب عامل‌های شناسایی شده - به همراه متغیرهای قرار گرفته در هر عامل و بار عاملی مربوط - بر توسعه مناطق مرزی است. شایان ذکر است که بارگذاری عامل‌ها پس از چرخش بر مبنای قرار گرفتن متغیرهای با بار عاملی بزرگتر از ۰/۵ صورت گرفته است.

جدول ۵. عامل‌های شناسایی شده به همراه متغیرها و بار عاملی مربوط

اولویت	نام عامل	متغیر	بار عاملی
اول	سیاسی و امنیتی	بالارفتن امنیت منطقه	۰/۷۲۱
		ارتباط با افراد غیرایرانی	۰/۵۴۲
		کاهش قاچاق	۰/۶۱۲
		تمایل به شرکت در انتخابات	۰/۵۶۹
		مقبولیت حکومت مرکزی	۰/۶۵۲
		افزایش همکاری بین مرزی	۰/۶۴۲
		افزایش تمرکززدایی	۰/۵۷۲
		گسترش همکاری‌های منطقه‌ای	۰/۶۲۳
		تسهیل حفاظت از مرزها توسط دولت	۰/۷۱۱
		کاهش شورش و ناامنی	۰/۶۹۵
دوم	اقتصادی	کاهش فضای ترسناک	۰/۶۵۲
		افزایش درآمد خانوارهای منطقه	۰/۵۲۱
		کاهش بیکاری در منطقه	۰/۵۵۴
		ایجاد تنوع شغلی در منطقه	۰/۵۷۴
		افزایش قیمت زمین و مسکن	۰/۶۴۹
		رونق و افزایش واحدهای تولیدی	۰/۵۱۱
		کاهش سطح اشتغال غیر رسمی	۰/۶۷۰
		افزایش قدرت خرید مردم	۰/۶۶۴
		رونق تجارت	۰/۶۲۸
سوم	اجتماعی و فرهنگی	تقویت روابط اجتماعی	۰/۷۱۰
		ارتقای سطح بهداشت	۰/۶۳۲
		افزایش سطح سواد	۰/۵۴۸
		ارتقای امکانات خدماتی	۰/۶۳۳
		افزایش جمعیت شهر و روستا	۰/۵۱۹
		کاهش روند مهاجرت	۰/۵۴۱
		ارتقای سطح امید به زندگی	۰/۵۳۹
		افزایش اعتمادسازی جوامع مرزی	۰/۵۷۸
چهارم	فضایی و کالبدی	بهبود کیفیت راه‌های ارتباطی	۰/۵۹۸
		گسترش فیزیکی شهرها و روستاها	۰/۶۱۱
		تغییرات کاربری اراضی	۰/۶۸۸
		افزایش جذابیت شهرها و روستاها	۰/۵۱۴
		بهبود زیرساخت‌ها	۰/۵۶۹

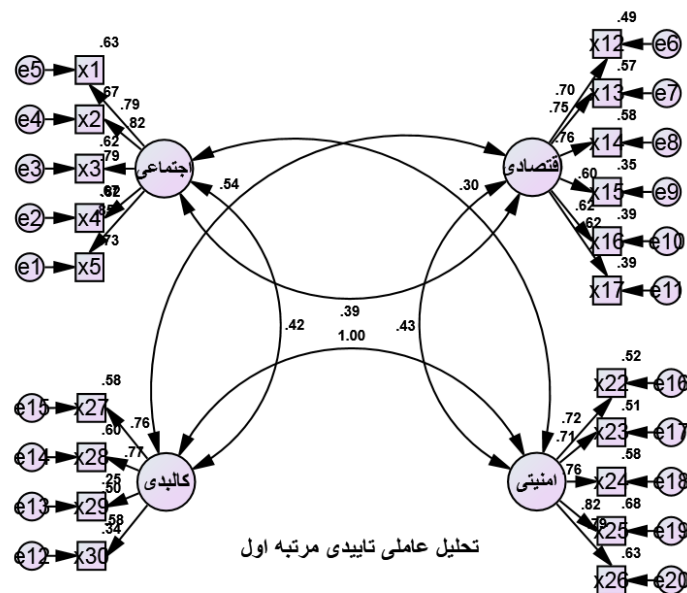
مأخذ: یافته‌های پژوهش

چهار عامل کلیدی سیاسی و امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، و فضایی و کالبدی به عنوان اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی تأثیرگذار شناخته شدند. مشخصات عامل‌های مذکور در زیر ارائه شده است.

۱. عامل اول (عامل سیاسی و امنیتی): این عامل $23/62$ درصد از تغییرات واریانس کل اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی را تبیین می‌کند و در اولویت اول قرار دارد. در این عامل ۱۱ متغیر با بار عاملی بیشتر از $0/5$ جای گرفته‌اند.
۲. عامل دوم (عامل اقتصادی): این عامل با تبیین حدود $17/46$ درصد از تغییرات واریانس کل اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی در اولویت دوم قرار دارد. در این عامل نیز ۸ متغیر دارای بار عاملی بیشتر از $0/5$ بودند.
۳. عامل سوم (عامل اجتماعی و فرهنگی): این عامل نیز تبیین کننده حدود $12/42$ درصد از تغییرات واریانس کل اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی بوده و در اولویت سوم قرار گرفته است. در عامل مذکور نیز ۸ متغیر با بار عاملی بیشتر از $0/5$ قرار دارند.
۴. عامل چهارم (عامل فضایی و کالبدی): این عامل $10/34$ درصد از تغییرات واریانس کل اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی را تبیین کرده و در اولویت چهارم قرار دارد. در این عامل نیز ۵ متغیر با بار عاملی بیشتر از $0/5$ جای گرفته‌اند.

نتیجه تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول

هدف تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول، سنجش رابطه عامل‌ها (متغیرهای پنهان) با گویه‌ها (متغیرهای مشاهده‌پذیر) است. بنابراین در تحلیل عاملی مرتبه اول، رابطه بین متغیرهای پنهان بررسی نمی‌شود. نتایج برآورد مدل تأییدی مرحله اول در شکل ۱ و جدول ۶ ارائه شده است. بر اساس نتایج، بارهای عاملی تمام متغیرهای مشاهده شده بیشتر از $0/5$ به دست آمده است (12 متغیر از مدل نهایی به دلیل بار عاملی کمتر از $0/5$ حذف شدند). همچنین واریانس بین سازه‌ها و شاخص‌های مربوطه از واریانس خطای اندازه‌گیری آن‌ها بیشتر است که در نتیجه پایایی مدل اندازه‌گیری قابل قبول است.

شکل ۲. ضرایب استاندارد مدل اندازه گیری مرتبه اول (تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول)

یافته‌های پژوهش در خصوص شاخص‌های نیکویی برازش مدل در جدول ۶ منعکس شده است. شایان ذکر است که اگر حداقل ۳ تا ۴ شاخص از شاخص‌های مرتبط با برازش در حد مناسب باشند، مدل مورد نظر از برازش مناسبی برخوردار است. نتایج محاسبه شاخص‌های برازش در مطالعه حاضر نشان دهنده قرار گرفتن آن‌ها در دامنه مطلوب بوده و بنابراین نتایج برآورد مدل مورد نظر از اطمینان لازم برخوردار است.

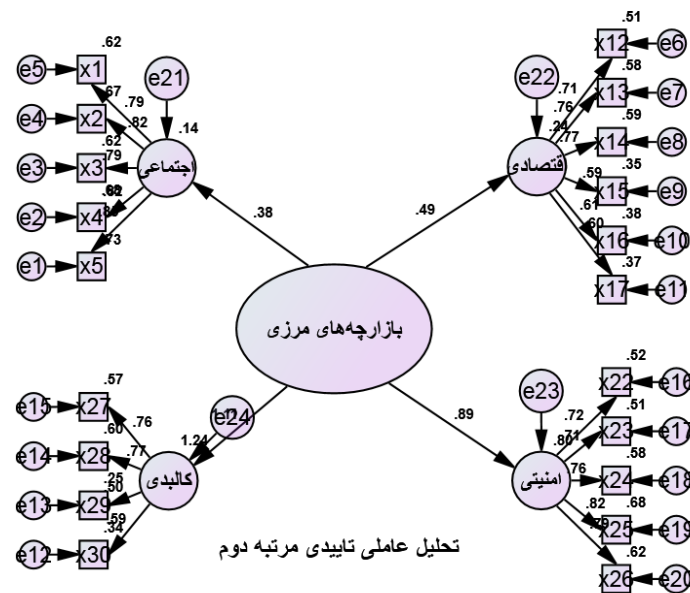
جدول ۶. شاخص‌های نیکویی برازش مدل

شاخص	χ^2/df	P	IFI	CFI	GFI	RMSEA
دامنه مطلوب	کمتر از ۳	بیشتر از ۰/۰۵	بیشتر از ۰/۹۰	بیشتر از ۰/۹۰	بیشتر از ۰/۹۰	کمتر از ۰/۰۸
مقدار محاسبه شده	۱/۲۴۳	۰/۰۸۵	۰/۹۴۶	۰/۹۲۵	۰/۹۱۱	۰/۰۳۴
نتیجه	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتیجه تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم

پس از اجرای تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول، در این بخش با توجه به اثرهای علی در مدل مفهومی پژوهش و به منظور بررسی معنی‌داری اثر هریک از متغیرهای مکنون اصلی و نیز رتبه‌بندی این متغیرها بر اساس میزان تأثیر آن‌ها در تشکیل و تبیین سازه اصلی (اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی) از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم استفاده شد که نتایج حاصل در شکل ۳ آمده است.

شکل ۳. ضرایب استاندارد مدل اندازه‌گیری مرتبه دوم (تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم)

بر اساس نتایج، در بین بارهای عاملی مرتبه دوم، سازه سیاسی و امنیتی (۰/۸۹) بیشترین تأثیر و سپس به ترتیب سازه‌های اقتصادی (۰/۴۹)، اجتماعی و فرهنگی (۰/۳۸)، و فضایی و کالبدی (۰/۳۳) در رده‌های بعد به لحاظ میزان تأثیر بر توسعه مناطق مرزی قرار گرفته‌اند. نتایج مندرج در جدول ۷ نشان داد که مقادیر نسبت بحرانی (C.R.) محاسبه‌شده برای هر چهار متغیر مکنون بررسی شده بیشتر از ۲/۵۸ بوده و در نتیجه متغیرهای مکنون اثر مثبت و معنی‌داری در تبیین یا شکل‌گیری سازه اصلی پژوهش (اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه مناطق مرزی) دارند. به بیان دیگر، چهار

متغیر مکنون شناسایی شده برای سنجش سازه اصلی پژوهش از اعتبار لازم برخوردار بوده و تأییدکننده مبانی نظری است. از سوی دیگر، بر اساس اندازه یا شدت مقادیر ضرایب استاندارد - که همان مقادیر β (یا ضریب رگرسیون استاندارد شده^۱) در تحلیل رگرسیون است - می‌توان بیان داشت که متغیرهای مکنون به ترتیب تأثیرگذاری در تبیین یا شکل‌گیری سازه اصلی پژوهش عبارتند از: سازه سیاسی و امنیتی، سازه اقتصادی، سازه اجتماعی و فرهنگی و سازه فضایی و کالبدی.

جدول ۷. خلاصه نتایج به‌دست آمده از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم

P	C.R	β	S.E	B		
۰/۰۰۰	۴/۷۹	۰/۸۹	۰/۰۸۶	۰/۴۱۲	← توسعه مناطق مرزی	سازه سیاسی و امنیتی
۰/۰۰۰	۳/۳۸	۰/۴۹	۰/۰۶۷	۰/۲۸۴	← توسعه مناطق مرزی	سازه اقتصادی
۰/۰۰۵	۳/۲۱	۰/۳۸	۰/۰۷۴	۰/۲۳۷	← توسعه مناطق مرزی	سازه اجتماعی و فرهنگی
۰/۰۰۱	۲/۸۴	۰/۳۳	۰/۰۶۹	۰/۲۱۸	← توسعه مناطق مرزی	سازه فضایی و کالبدی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به شکل ۳ و نتایج مندرج در جدول ۷، از آنجاکه مقدار آماره بحرانی هر پنج رابطه بیشتر از ۲/۵۸ است، می‌توان نتیجه گرفت که اولاً پرسش‌های پرسش‌نامه برای اندازه‌گیری مفاهیم مدنظر از همسویی بالایی برخوردار بوده‌اند. ثانیاً تأثیر بازارچه‌های مرزی در قالب عامل‌های سیاسی و امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، و فضایی و کالبدی در سطح اطمینان ۹۹ درصد بر توسعه مناطق مرزی مشاهده شد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این پژوهش به دنبال تحلیل اثرات بازارچه‌های مرزی میلک و میرجاوه بر توسعه مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان بود. بر اساس نتایج حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی، اثرات بازارچه‌های مرزی میلک و میرجاوه بر توسعه مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان در قالب چهار عامل کلیدی سیاسی و امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، و فضایی و کالبدی دسته‌بندی شدند. نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول، مدل نظری به‌دست آمده از مرحله تحلیل عاملی اکتشافی را تأیید نمود. همچنین نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم نشان داد که سازه سیاسی و امنیتی بیشترین تأثیر و سپس به ترتیب سازه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، و سازه فضایی و کالبدی در رتبه‌های بعد اثرگذاری بر توسعه مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان قرار

دارند. نتایج به دست آمده از این پژوهش با نتایج تحقیقات محمدی (Mohammadi, 2022) و طیب‌نیا و منوچهری (Tayebnia & Manoochehri, 2016) همخوانی دارد. بر اساس نتایج تحقیق، پیشنهاد‌های زیر ارائه می‌شود:

- با توجه به اثرات مثبت بازارچه‌های مرزی بر وضعیت امنیت منطقه مورد مطالعه، پیشنهاد می‌شود توسعه چنین بازارچه‌هایی در دستور کار دولت قرار گیرد تا امنیت مناطق مرزی بیش از پیش حفظ شود.
- با توجه به اثرات بازارچه‌ها در توسعه اقتصادی مناطق پیشنهاد می‌شود اجازه داد و ستد بیشتر مردم محلی و دادن امتیازات قانونی بیشتر برای داد و ستد مردم محلی در مناطق مرزی داده شود.
- تخصیص وام‌های بدون بهره و کم‌بهره برای توسعه مبادلات توسط مردم محلی.
- ایجاد تعاونی برای صادرات تولیدات بومی منطقه از جمله خرما.
- فراهم آوردن امکان واردات از کشور پاکستان برای مردم محلی.
- فعال شدن واقعی بازارچه کوله‌بری و معافیت‌های مالیاتی برای مردم منطقه.
- ایجاد بازارچه خرده فروشی (به صورت تهاتر).
- همچنین پیشنهاد‌های سیاستی زیر قابل ارائه است:
- تدوین سند توسعه یکپارچه مناطق مرزی: در این خصوص باید سیاست‌هایی طراحی شود که بازارچه‌های مرزی را به کانونی برای توسعه اقتصاد محلی تبدیل کند. این سند باید شامل برنامه‌های مشخص برای توسعه کسب‌وکارهای کوچک و متوسط (SMEs) مرتبط با بازارچه، ایجاد مناطق ویژه اقتصادی کوچک مقیاس و تسهیل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی باشد.
- بازنگری در قوانین و مقررات مشارکت مردم محلی: قوانین باید به گونه‌ای اصلاح شوند که مشارکت فعال و مالکیت مردم بومی در فعالیت‌های بازارچه (از تولید تا توزیع و فروش) افزایش یابد. اعطای تسهیلات مالی، بیمه‌ای و آموزشی به تعاونی‌های محلی می‌تواند گامی مؤثر باشد.
- ارتقای همکاری‌های فرامرزی جامع: همکاری با کشورهای همسایه (افغانستان و پاکستان) باید از سطح مبادله کالاهای مصرفی فراتر رفته و شامل توسعه مشترک زیرساخت‌ها (مانند راه‌آهن، مراکز لجستیک)، همکاری‌های آموزشی و فنی و ایجاد مراکز تحقیقاتی مشترک برای شناسایی فرصت‌های اقتصادی شود.

- تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی بازارچه: ایجاد و تقویت زنجیره ارزش محصولات بومی (مانند صنایع دستی، محصولات کشاورزی و دامی ویژه منطقه) و بازاریابی هدفمند برای آن‌ها در بازارچه. این امر باعث افزایش ارزش افزوده و اشتغال پایدار می‌شود.
- برگزاری دوره‌های آموزشی و توانمندسازی: طراحی دوره‌های آموزشی برای ساکنان محلی در حوزه‌های مدیریت کسب‌وکار، بازاریابی دیجیتال، استانداردهای صادرات و زبان‌های همسایه تا بتوانند از فرصت‌های ایجادشده بهره‌مند شوند.
- ایجاد پیوند بین بازارچه و توسعه زیرساخت‌های محلی: درآمدهای حاصل از بازارچه باید به‌صورت شفاف و هدفمند برای ارتقای زیرساخت‌های حیاتی محلی مانند مراکز بهداشتی - درمانی، مدارس، آب شرب پایدار و اینترنت پرسرعت هزینه شود.

سپاسگزاری

این مقاله حاصل طرح پژوهشی در قالب طرح پسادکتری با عنوان بررسی نقش و میزان تأثیر بازارچه‌های مرزی در بهبود وضعیت ساکنین مناطق مرزی است که با همکاری اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان سیستان و بلوچستان و معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه سیستان و بلوچستان انجام شده است. بدین ترتیب نویسندگان از حمایت‌های مالی و معنوی این اداره کل و همچنین معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه سیستان و بلوچستان کمال تشکر و قدردانی را دارند.

منابع

1. Anbari, M. & Khaksari Renani, M. (2025). Assessing the relationship between forms of spatial inequalities and sustainable development in Iran. *Political Organizing of Space Quarterly*, 7(1), 89-114. [In Persian] <https://doi.org/10.48311/psp.7.1.89>
2. Bahramijaf, S., Sheiurak, R. & Mazandarani, D. (2021). Analysis of border market functioning in border area development (Case study: Sheikh Saleh Border Market). *Geography and Human Relationships*, 3(4), 511-531. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26453851.1400.3.4.32.7>
3. Basboga, K. (2020). The role of open borders and cross-border cooperation in regional growth across Europe. *Regional Studies, Regional Science*, 7(1), 532-549. DOI: 10.1080/21681376.2020.1842800
4. Chen, T., Lang, W., Chan, E., & Eeinz Philipp, C. (2017). Lhasa: Urbanising China in the frontier regions. *Cities*, 74, 343-353. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.12.009>

5. Esfaram, Y., Estehkam, H., Shamanyan, M., & Asadi, R. (2019). Investigating the effect of border markets on the quality of life in rural areas the case of Tamarchin Border Market of Piranshahr. *Rural Development Strategies*, 5(4), 491-511. [In Persian] <https://doi.org/10.22048/rdsj.2019.136303.1741>
6. Friend, R., & Thinphanga, P. (2018). Urban water crises under future uncertainties: the case of institutional and infrastructure complexity in Khon Kaen, Thailand. *Sustainability*, 10(11), 3921. <https://doi.org/10.3390/su10113921>
7. Hazuda, M., Gotra, V., & Hazuda, L. (2016). Advancing the convergence and integration of rural border areas. *Economic Annals*, 162(11-12), 18-21. <https://doi.org/10.21003/ea.V162-04>
8. Jafarloo, A., Ghofran, M., & Nazari, S. (2025). Macro issues of urban and rural development and land use planning in the horizon of Iran 1420 with strategic future approach. *Journal of Applied Researches in Geographical Sciences*, 25(77), 266-289. [In Persian] <http://dx.doi.org/10.61186/jgs.25.77.11>
9. Janparvar, M., Bahramjaf, S., Salehabadi, R., & Mazandarani, D. (2021). The meta-qualitative analysis of the methodology and the research findings on border markets in Iran. *Journal of Geography and Regional Development*, 19(1), 177-203. [In Persian] <https://doi.org/10.22067/jgrd.2021.68121.1002>
10. Lewczuk, J., & Ustinovichius, L. (2015). The concept of multi-functional development of cross-border regions: Poland case. *Procedia Engineering*, 122, 65-70. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2015.10.008>
11. Miles, L., & Shipway, R. (2020). Exploring the COVID-19 pandemic as a catalyst for stimulating future research agendas for managing crises and disasters at international sport events. *Event Management*, 24(4), 537-552. <https://doi.org/10.3727/152599519X15506259856688>
12. Mirlotfi, M.R., Bandani, M., Alavizadeh, S.A.M., & Jahan Tigh, H.A. (2016). Analysis of the economic impact of the Malik border market on the villages of Sistan region. *Journal Space Economy & Rural Development*, 5(3), 85-101. [In Persian] <http://dx.doi.org/10.18869/acadpub.serd.5.17.85>
13. Mohammadi, S. (2022). The Analysis of effective factors on the poor performance of border markets in socio-economic development of villages around Bashmaq Border, case study: Border Villages of Marivan county. *Geographical Planning of Space Quarterly Journal*, 12(1), 151-174. [In Persian] <https://doi.org/10.30488/gps.2021.245622.3296>

14. Moradi, Z., & Ilanloo, M. (2022). Evaluating the economic and social impact of the construction of the border market and its role in the development of urban areas (Case study: Market of Hendijan city). *Journal Space Economy & Rural Development*, 22(65), 119-135. [In Persian] <http://dx.doi.org/10.52547/jgs.22.65.119>
15. Mousavi, M., & Zangiabadi, A. (2013). Border cities development planning, case study: West Azerbaijan province. Sharia Toos Publications, Mashhad. [In Persian]
16. Mueller, J.T., McConnell, K., Burow, P.B., Pofahl, K., Merdjanoff, A.A., & Farrell, J. (2021). Impacts of the COVID-19 pandemic on rural America. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(1), 1- 18. <https://doi.org/10.1073/pnas.2019378118>
17. Pál, Á. (2001). The impact of border-zone location on spatial features of Szeged's trade, new results of cross-border co-operation. The Department of Social Geography and Regional Development Planning of the University of Debrecen.
18. Rostamalizadeh, V., & Noubakht, R. (2023). Measuring the dimensions of spatial inequality in Iran counties; looking at policy requirements. *Journal of Community Development (Rural-Urban)*, 14(2), 489-509. [In Persian] <https://doi.org/10.22059/jrd.2022.348849.668758>
19. Shahriar, S. (2021). Bangladesh-India border issues: A critical review. *Geoforum*, 124(5), 10-19.
20. Taleb, M., & Anbari, M. (2008). Rural sociology: Dimensions of change and development in Iranian rural society (second edition). Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
21. Tayebnia, S.H., & Manoochehri, S. (2016). The role of border markets in socio-economic development of rural areas Case: Khaw and Mirabad rural areas, Marivan County. *Journal space economy & rural development*, 5(15), 147-172. [In Persian] <http://dx.doi.org/10.18869/acadpub.serid.5.15.147>
22. Termos, A., & Yorke-Smith, N. (2022). Urbanism and geographic crises: a micro-simulation lens on Beirut. *Urban Planning*, 7(1), 87-100. <https://doi.org/10.17645/up.v7i1.4711>
23. Wang, J. (2013). The economic impact of Special Economic Zones: Evidence from Chinese municipalities. *Journal of Development Economics*, 101(4), 133-147. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.10.009>
24. Wilson, C. (2015). The U.S. Mexico border economy in transition. *Woodrow Wilson International Center for Scholars*, 96-3.

25. Xu, H., Huang, M., & Zhang, Q. (2018). Tourism development and local borders in ancient villages in China. *Journal of Destination Marketing & Management*, 9, 330-339. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2018.03.007>